

РОЗДІЛ VI

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ОСВІТІ

Вінков Веніамін

(Київ, Україна)

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ І ВОЛОНТЕРІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ СТИГМАТИЗОВАНИХ МЕНШИН

У статті розглянуто проблему стигматизованих меншин і запропоновано технологію підвищення психологічної готовності до фахівців і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками таких меншин. Подано етапи реалізації технології: визначення кола проблем стигматизованих осіб, посилення емпатії до представників цих меншин шляхом проживання емпатогенних ситуацій, вироблення моделі взаємодії із ними.

Ключові слова: стигматизація, дестигматизація, технологія, громадські організації, меншини.

В статье рассмотрена проблема стигматизируемых меньшинств и предложена технология повышения психологической готовности специалистов и волонтеров общественных организаций к взаимодействию с представителями таких меньшинств. Представлены этапы реализации технологии: определение круга проблем стигматизируемых лиц, усиление эмпатии к представителям этих меньшинств путем проживания эмпатогенных ситуаций, выработка модели взаимодействия с ними.

Ключевые слова: стигматизация, дестигматизация, технология, общественные организации, меньшинства.

The article considers the problem of stigmatized minorities and proposes the technology of increasing the psychological readiness of specialists and volunteers of public organizations to interact with representatives of such minorities. The stages of technology implementation are presented: definition of the range of problems of stigmatized persons, strengthening of empathy to the representatives of these minorities in way to experiencing empathogenic situations, development of a model of interaction with them.

Key words: stigmatization, destigmatization, technology, public organizations, minorities.

Розв'язання проблем і розуміння ситуації, в якій перебувають стигматизовані меншини, потребує крім достатнього рівня професіоналізму з боку фахівців громадських організацій, ще й розвинутих навичок і вмій налагодження взаємин з представниками таких меншин. Перший контакт з ними є важливою ланкою у побудові довірливих стосунків, від яких

залежатиме успішність подальшої психологічної роботи. У такій ситуації фахівець має бути психологічно готовим до першого контакту. Відповідно необхідним постає розробка технології підвищення *психологічної готовності* фахівців і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками стигматизованих меншин, що буде направлена на розвиток знань, вмінь та навичок, необхідних в роботі з такими меншинами.

Стигма – це риса або ознака особи, яка визначається іншими як неприйнятна, негативна, неприємна. Стигматизовувана група – це група людей, що характеризується ознакою (стигмою), що є непринятною для більшості. Кнуф А. і Епов Л. виділяють три умови для появи стигматизованої групи: має бути меншістю, наявність неприйнятних ознак, з боку більшості мають бути застосовані стосовно меншості дії, що здійснюють утиск їхніх прав (Кнуф, 2006). Проте не завжди ці умови стають провідними для того, щоб меншість стала стигматизованою. Проблеми для меншості з'являються тоді, коли їм починають приписувати ті риси, що для них не є характерними, і на основі своїх припущень здійснювати дії, що мають на меті приниження або покарання, а не інтеграції їх у суспільство.

Мамедов А. і Ліпай Т. соціальну стигматизацію визначають як показник розвитку моральної сфери як окремої особи, так і суспільства загалом. Поява цього явища свідчить про низький рівень моральної самосвідомості, втрати гідності, честі, співчуття, обов'язку, сумління, які є одними з регуляторів взаємин. Несхожість представників певних меншин на більшу частину суспільства, що проявляється у своєрідному способі мислення, поведінці, є підставою для більшості навішувати ярлики, формувати стигму (Мамедов, 2011).

Стигматизацію можна розглядати як особливий тип взаємодії між представниками більшості, що є носіями загальноприйнятих норм, і представниками меншості, що за певних обставин порушують ці норми і викликають осуд з боку більшості. Стигматизація – це результат застосування санкцій з боку суспільства, що має на меті повернути представників меншості до більшості, зробити їх схожими на більшість. Проте нав'язування певних загальноприйнятих правил шляхом заборон і обмежень, щоб меншини набули загальноприйнятих рис, здебільшого призводить до появи опору з боку цих меншин, якщо вона відчуває в собі силу, або ж уникнення, якщо відчуває брак сил протистояти більшості. Тому замість інтеграції результатом цього впливу більшості стає, навпаки, ізоляція меншини та дезінтеграція суспільства.

У подоланні ізоляції і відновленні соціального статусу представників меншин у суспільстві важливу роль відіграє процес дестигматизації. Кнуф А. і Епов Л. вважають, що дестигматизацію можна забезпечити шляхом застосування цілеспрямованих технологій, що мають впливати як на окрему особу, що піддавалася стигматизації, так і на її оточення, що здійснювала такий вплив. Серед інших чинників, що суттєво можуть вплинути на становище стигматизованих меншин, вони виділяють деінституалізацію, підвищення рівня суспільної толерантності, антистигматизаційні кампанії, подолання самостигматизації, групи самопомоги, громадські організації, професійна допомога, психоосвітні програми, психотерапевтичне зниження стигматизації, робоча команда, можливості офіційної психіатрії (Кнуф, 2006).

У нашому випадку було вирішено виокремити створення соціально-психологічних умов для забезпечення процесу дестигматизації, що полягатиме в організації роботи різного роду фахівців, які нададуть всебічну підтримку представникам стигматизовуваних меншин. Особи, що потерпають від стигматизації, особливо потребують підтримки з боку найближчого оточення. Брак підтримки таким оточенням можуть частково компенсувати громадські організації та уповноважені державні органи влади у вигляді сімейних служб, центрів допомоги, фахівці яких можуть кваліфіковано надати різного роду допомогу. Крім цих фахівців, важливу роль відіграють ті особи, хто має успішний життєвий досвід подолання наслідків стигматизації, що може стати ресурсом для стигматизовуваної меншини. Забезпечення умов дестигматизації також лежить на самих представниках стигматизовуваних меншин, що має відбуватися шляхом формування груп психологічної підтримки і взаємодопомоги, де кожний учасник зможе поділитися проблемою і знайти потрібне розв'язання для себе в досвіді інших.

Для процесу дестигматизації меншин велику роль відіграють громадські організації, що беруть на себе забезпечення їхніх прав, коли держава не має змоги виконувати покладені на неї обов'язки. Саме громадські організації об'єднують людей, що прагнуть займати активну життєву позицію в суспільстві шляхом залучення у громадську діяльність. Сама громадська організація стає інструментом психологічної допомоги за рахунок створення односторонніх осередку, які прагнуть вирішити певні соціальні проблеми.

Для стигматизовуваних осіб та особливо для тих, хто зазнав дискримінації, важливим є пошук підтримки серед оточення, а прийняття колективом громадської організації представників меншин такими, якими вони є, без засудження і докору, несе позитивний психологічний ефект в бік покращення ставлення до самого себе, відновлення своєї довіри до людей, знайдення потрібного рішення в своїй життєвій ситуації, новий життєвий досвід тощо. Коли колектив громадської організації стає референтною групою для представників цих меншин, це стає умовою для набуття нового досвіду, яким ділиться цей колектив.

Крім спеціалістів, які вносять свій внесок у забезпечення прав і свобод стигматизовуваних меншин, не менш важливу роль відіграють волонтери, що значно підвищують цінність роботи громадської організації для представників цих меншин.

Відповідно, як у волонтерів, так і майбутніх фахівців соціально-психологічної служби, які прагнуть займатися громадською діяльністю, має бути сформована готовність до неї. Контакт з представниками стигматизовуваних меншин здатний актуалізувати певне ставлення з боку представників громадських організацій, що відтворює ставлення більшої частини суспільства загалом.

У представників певної частини суспільства часто з'являється хибна думка, що вони мають право виносити судження про тих, чия поведінка не вписується в загальноприйняті уявлення. Відповідно може посилюватися прагнення переробити представників таких меншин і застосовувати відповідно до них санкції, що мають змусити їх бути як більшість. За цим криється нерозуміння й спрощене бачення проблем меншості.

Характерною рисою тих, хто піддає стигматизації меншини, є егоцентричність. Ця частина суспільства вірить в те, що їхня думка є правильною і більшість суспільства думають так само, як і вони. Це вселяє в них впевненість, що вони мають право чинити зі стигматизовуваною меншиною так, як би, на їхню думку, вчинила більшість. Тому все, що ця частина зробить, вона вважатиме правильним. Для підтвердження своєї позиції представники цієї частини посилаються на певні положення або вибірково використовують факти як з наукових, так і псевдонаукових джерел, вислови людей, що набули авторитету в суспільстві, спираються на традиції, яких дотримуються певна частина суспільства.

Дослідники стигматизації зазначають, що для більшості при зустрічі з тими, хто не відповідає загальноприйнятим нормам і правилам, характерним є переживання таких емоцій, як гнів, страх, роздратування, відрази, що у підсумку призводить до агресії. За Гофманом І. в основі стигматизації лежить механізм опанування своїм страхом при зустрічі з тими, хто має ознаки, що відрізняються від прийнятої в суспільстві норми (Гофман, 1963). Кнуф А. і Епов Л. говорять про те, що страх більшості перед стигматизовуваними меншинами трансформується в агресію і підштовхує до соціальної ізоляції цих меншин (Кнуф, 2006).

Такі прояви у ставленні до представників стигматизовуваних меншин є ознакою неготовності до взаємодії із ними з боку представників громадських організацій і може призводити до руйнування довіри між ними. У даному випадку необхідним постає розробка технологій розвитку компетентності співробітників і волонтерів громадських організацій, формування психологічної готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин, що дозволить ефективно вирішувати їхні проблеми.

На думку М. Дяченко та Л. Кандибовича, стан психологічної готовності має складну динамічну структуру, у якій виявляється сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їхньому співвідношенні із зовнішніми умовами та завданнями діяльності, а також включається позитивне ставлення до діяльності, адекватні до вимог професії риси характеру здібності, темперамент; необхідні вміння й навички; стійкі професійно важливі риси особистості (Дяченко, 1976).

У зв'язку з тим, що більшість фахівців вже має досвід взаємодії з представниками стигматизовуваних меншин, важливим є не стільки підвищення їхнього професійного рівня, скільки вдосконалення вже наявних знань, переосмислення власного професійного досвіду, вироблення більш ефективних моделей взаємодії з тими, хто потребує психологічної допомоги.

Тому розроблена технологія на меті матиме підвищення *психологічної готовності* спеціалістів і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин у формі вироблення і вдосконалення вмінь та навичок на практиці. Відповідно до мети було виділено кілька етапів реалізації технології:

Перший етап, що названий як визначення кола проблем стигматизовуваних осіб, спрямовано на з'ясування спеціалістами характеру проблем, із якими зіштовхуються представники цих меншин, що дасть змогу окреслити ряд завдань, на які мають звернути увагу ці спеціалісти. Важливим на цьому етапі є опора на професійний та

життєвий досвід як фахівців, так і волонтерів у їхній взаємодії з представниками таких меншин. Тому матеріал буде подаватися у формі практичних занять з використанням технік казко і арт-терапії, а не лекцій. Перший етап дає змогу розширити уявлення про такі меншини і поглибити знання про можливі шляхи допомоги їм.

Другий етап полягає у посиленні емпатії до представників цих меншин шляхом проживання емпатогенних ситуацій, що дає можливість поглибити розуміння характеру проблем, що переживають ці представники. Цей етап актуалізує емпатію у представників громадських організацій, відчувши на собі наслідки стигматизації, що визначати причини проблеми і точніше підбирати засоби її розв'язання.

На *третьому етапі* головним завданням цієї технології є вироблення моделі взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин, що орієнтована на їхню підтримку. Фахівці і волонтери громадських організацій зможуть засвоїти і відпрацювати необхідні навички та вміння взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин і розвинути комунікативну толерантність, що стануть надалі у нагоді в професійній діяльності.

Отже, у подоланні ізоляції і відновленні соціального статусу представників стигматизовуваних меншин у суспільстві важливе місце посідає процес дестигматизації. Громадська організація може відігравати в цьому процесі не меншу роль, ніж державні органи влади та служби. У роботі фахівців і волонтерів громадських організацій постає проблема їхньої психологічної готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин. Опора на професійний досвід фахівців і волонтерів є важливою умовою для розвитку їхньої професійною компетентності, а вдала технологія може пришвидшити їхню підготовку до взаємодії із представниками цих меншин. Тому розробка технології підвищення готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин і впровадження її значно вдосконалив роботу цих фахівців, і відповідно забезпечить якіснішу підтримку цим меншинам.

ЛІТЕРАТУРА

2. Гофман, И. (1963). Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью. Взято з: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf
3. Дьяченко, М.И. Кандыбович, Л.А. (1976). Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: БГУ.
4. Мамедов, А. К., Липай, Т. П. (2011). Социальная стигматизация: генезис и детерминанты становления. Социологический альманах, № 2, с. 128–137.
5. Кнуф, А., Эпов, Л. Ю. (2006). Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение, № 2, с. 149–153.
6. Кнуф, А., Эпов, Л. Ю. (2006). Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение, № 3, с. 116–122.